

QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNKİŞAFI VƏ POSTNEFT DÖVRÜNƏ KEÇİD

Daxil olub: 30 aprel 2026-cı il
Qəbul olunub: 2 iyun 2026-cı il

Received: 30 April 2026
Accepted: 2 June 2026

Ümüdvar Əliyev¹, Sevinc Hüseynli²

¹ i.e.d., professor, UNEC,

² magistr, UNEC

u.aliyev@unec.edu.az,

² bagirlisevinc19@gmail.com

¹ <https://orcid.org/0000-0002-5483-8306>

² <https://orcid.org/0009-0004-3163-3203>

DOI: <https://doi.org/10.30546/UNEC.SR.2026.02.315>

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanın iqtisadi inkişafında qeyri-neft sektorunun rolunu, neftdən asılılığın yaratdığı iqtisadi və maliyyə risklərini, həmçinin postneft dövrünə keçidin əsas istiqamətlərini kompleks şəkildə müəyyən etməkdir. Bu çərçivədə global enerji bazarındakı dəyişkənlik, neft qiymətlərinin qeyri-sabitliyi, iqtisadi sabitliyin qorunması və uzunmüddətli dayanıqlı inkişaf strategiyalarının formalaşdırılması məsələləri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır.

Tədqiqat metodları statistik, müqayisəli və təcrübi yanaşmalara əsaslanaraq iqtisadi siyasətlərin, struktur islahatların və müxtəlif sektorlar üzrə inkişaf göstəricilərinin sistemli və çoxşaxəli təhlilini əhatə edir. Bu prosesdə kənd təsərrüfatı, sənaye, turizm, İKT, nəqliyyat-logistika və xidmət sahələrinin inkişaf xüsusiyyətləri, onların iqtisadi artıma töhfəsi, eləcə də biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, investisiya cəlbediciliyinin artırılması, insan kapitalının inkişafı və institusional islahatların rolu kompleks şəkildə qiymətləndirilir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti qeyri-neft sektorunun sürətli və davamlı inkişafını təmin edən effektiv iqtisadi strategiyaların müəyyənəşdirilməsi, ixrac- yönümlü istehsalın genişləndirilməsi, regionların sosial-iqtisadi inkişafının stimullaşdırılması və dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının gücləndirilməsi üzrə əsaslandırılmış tövsiyələrin hazırlanması ilə bağlıdır.

Açar sözlər: qeyri-neft sektoru, postneft dövrü, dayanıqlı inkişaf, qeyri-neft sənayesi.

DEVELOPMENT OF THE NON-OIL SECTOR AND TRANSITION TO THE POST-OIL ERA

Umudvar Aliyev¹, Sevinc Huseynli²

¹ i.e.d., professor, UNEC

² master, UNEC

Abstract

The purpose of the study is to comprehensively determine the role of the non-oil sector in the economic development of Azerbaijan, the economic and financial risks caused by oil dependence, as well as the main directions of the transition to the post-oil era. In this context, the issues of volatility in the global energy market, instability of oil prices, protection of economic stability and formation of long-term sustainable development strategies are kept in the spotlight.

The research methods include a systematic and multidisciplinary analysis of economic policies, structural reforms and development indicators in various sectors based on statistical, comparative and empirical approaches. In this process, the development characteristics of agriculture, industry, tourism, ICT, transport-logistics and service sectors, their contribution to economic growth, as well as the role of improving the business environment, increasing investment attractiveness, human capital development and institutional reforms are comprehensively assessed.

The practical significance of the research is related to the development of substantiated recommendations for determining effective economic strategies that ensure rapid and sustainable development of the non-oil sector, expanding export-oriented production, stimulating the socio-economic development of regions, and strengthening public-private sector cooperation.

Keywords: *non-oil sector, post-oil era, sustainable development, non-oil industry.*

РАЗВИТИЕ НЕНЕФТЯНОГО СЕКТОРА И ПЕРЕХОД К ПОСТНЕФТЯНОЙ ЭРЕ

Умудвар Алиев¹, Севиндж Гусейнли²

¹ д.ф.н.э., профессор, UNEC

² магистр, UNEC

Резюме

Цель исследования – всестороннее определение роли ненефтяного сектора в экономическом развитии Азербайджана, экономических и финансовых рисков, обусловленных нефтяной зависимостью, а также основных направлений перехода к постнефтяной эпохе. В этом контексте особое внимание

уделяется вопросам волатильности на мировом энергетическом рынке, нестабильности цен на нефть, обеспечению экономической стабильности и формированию долгосрочных стратегий устойчивого развития.

Методы исследования включают систематический и междисциплинарный анализ экономической политики, структурных реформ и показателей развития в различных секторах на основе статистического, сравнительного и эмпирического подходов. В этом процессе всесторонне оцениваются особенности развития сельского хозяйства, промышленности, туризма, ИКТ, транспортно-логистического и сервисного секторов, их вклад в экономический рост, а также роль улучшения деловой среды, повышения инвестиционной привлекательности, развития человеческого капитала и институциональных реформ.

Практическая значимость исследования связана с разработкой обоснованных рекомендаций по определению эффективных экономических стратегий, обеспечивающих быстрое и устойчивое развитие несырьевого сектора, расширение экспортно-ориентированного производства, стимулирование социально-экономического развития регионов и укрепление сотрудничества между государственным и частным секторами.

Ключевые слова: *ненефтяной сектор, постнефтяная эпоха, устойчивое развитие, ненефтяная промышленность.*

Giriş

Müasir dövrdə qlobal iqtisadi sistemdə baş verən sürətli dəyişikliklər və enerji bazarlarında müşahidə olunan qeyri-sabitlik resurslardan asılı olan ölkələr üçün yeni çağırışlar formalaşdırır. Neft amili ölkənin iqtisadi yüksəlişində mühüm rol oynamış olsa da, bu sahədən yüksək asılılıq iqtisadi sabitlik baxımından müəyyən risklər yaratmış, xüsusilə qlobal enerji qiymətlərinin dəyişkənliyi fonunda dayanıqlı inkişafın təmin olunmasını çətinləşdirmişdir. Bu şəraitdə qeyri-neft sektorunun inkişafı yalnız alternativ gəlir mənbələrinin formalaşdırılması deyil, həm də iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması, məşğulluğun genişləndirilməsi və regionların balanslı inkişafının təmin olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ölkənin iqtisadi inkişaf tendensiyaları və diversifikasiya məsələləri ilə bağlı araşdırma materiallarına əsasən, 2019-2021-ci illərdə pandemiya dövründə Azərbaycanın ixrac həcmnin əhəmiyyətli dərəcədə azalması narahatlıq doğuran əsas səbəbdir. Biz bəyan edirik ki, qarşıdakı illərdə xalqımızın qarşısında duran ən mühüm strateji problem qeyri-neft ixracının strukturunu genişləndirməkdir, çünki bu

azalma xam neft ixracının azalması ilə birbaşa bağlıdır. Qeyri-neft sektorunun ixrac potensialı neft gəlirləri və geniş dövlət mexanizmləri hesabına artsa da, ölkədəki işlərin faktiki vəziyyətini dəqiq əks etdirmir [3].

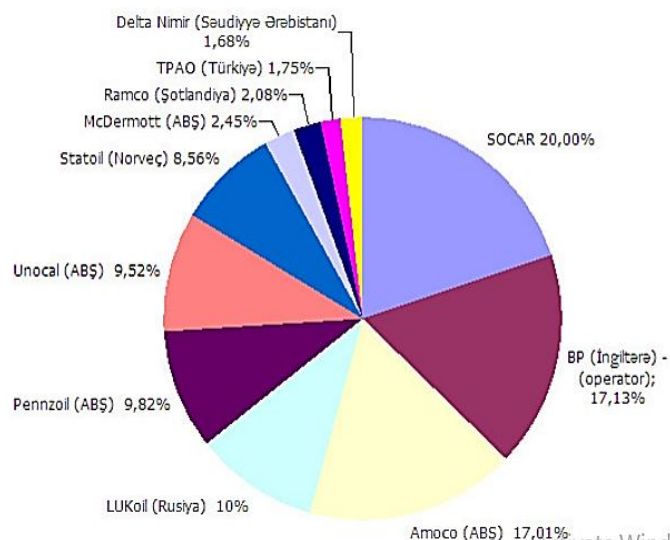
Postneft dövrünə keçid isə yalnız iqtisadi deyil, həm də sosial baxımdan əhəmiyyətli bir mərhələ kimi xarakterizə olunur. Bu keçid dövründə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi, ixracyönümlü istehsalın genişləndirilməsi və milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması əsas prioritetlər kimi çıxış edir. Bu baxımdan, qeyri-neft sektorunun inkişafı və effektiv iqtisadi strategiyaların tətbiqi Azərbaycanın uzunmüddətli inkişaf perspektivlərinin müəyyənəşdirilməsində həlledici rol oynayır.

Beləliklə, təqdim olunan mövzu çərçivəsində Azərbaycan iqtisadiyyatında neft amilinin təsiri, qeyri-neft sektorunun inkişaf istiqamətləri, innovasiya və bilik iqtisadiyyatının rolu, dövlət siyasəti və postneft dövrünə keçid prosesinin əsas xüsusiyyətləri kompleks şəkildə araşdırılır və qiymətləndirilir.

Azərbaycan iqtisadiyyatında neft amili və asılılıq problemləri

Azərbaycan zəngin neft və qaz ehtiyatlarına malikdir və yataqlar əsasən Abşeron-Qobustan, Xəzər şelfi, Zirə, Gürgən və ətraf bölgələrdə yerləşir. Neft əsasən kaynozoy çöküntülərində yayılmışdır, lakin bəzi yataqlarda daha qədim süxurlarda da tapılır. Xəzərdə “Azəri”, “Çıraq”, “Günəşli” kimi iri yataqlar mövcuddur, Naftalan isə dünyada yeganə müalicəvi neft yatağıdır. Neft və qaz həm quruda, həm də dənizdə hasil olunur və iqtisadi baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyaraq yanacaq, sürtkü yağları və kimya sənayesi üçün əsas xammal rolunu oynayır. Neft hasilatı zamanı səmt qazı da əldə olunur və onun həcmi qaz amili ilə ölçülür [2].

Heydər Əliyevin Respublika hakimiyyətinə qayıdışından sonra mühüm iqtisadi islahatlar həyata keçirildi. Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının yüksəldilməsi və onun müstəqilliyinin bütün aspektlərdə qorunub saxlanmasının təmin edilməsi üçün diqqətlə düşünülmüş planda neft komponentinə üstünlük verilmişdir. Azərbaycan Respublikası və dünyanın ən böyük neft şirkətləri 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi”ni imzaladılar. Bu, xalqın çətin vəziyyətdən xilas olmaq üçün yeganə şansı idi. Müstəqil Azərbaycan neft hasil edən digər ölkələrin getdiyi marşrutdan daha çox özünəməxsus inkişaf strategiyasını seçdi [2].

Şəkil 1. Əsrin müqaviləsini imzalayanlar və onların payı
Mənbə: [7, s.28-29].

Şəkil “Əsrin müqaviləsi”ndə iştirak edən xarici neft şirkətlərinin pay bölgüsünü göstərir. Diaqramdan görünür ki, ən böyük pay SOCAR-a məxsus olmuşdur — 20%. Xarici şirkətlər arasında isə BP 17,13% və Amoco 17,01% payla əsas tərəfdaşlar olmuşdur. Bundan əlavə, LUKoil, Pennzoil və Unocal kimi iri şirkətlərin iştirakı müqavilənin beynəlxalq əhəmiyyətini artırmışdır. Bu bölgü Azərbaycanın zəngin neft ehtiyatlarının dünya şirkətlərinin diqqət mərkəzində olduğunu və ölkənin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin genişləndiyini göstərir.

Müqaviləyə əsasən Azərbaycana 300 milyon ABŞ dolları məbləğində bonus ödənilməsi, ilk neftin 18 ay ərzində əldə olunması, ilkin yataqlarda hasilata 48 ayda başlanılması və ixrac kəmərinin 54 ay ərzində tamamlanması nəzərdə tutulmuşdur. “Əsrin müqaviləsi”nin icrası nəticəsində Azərbaycan neftinin Avropa bazarına çıxışı təmin edilmiş, ölkənin beynəlxalq investisiya mühitində etibarlılığı artmış və iri layihələr üçün daha əlverişli şərait yaranmışdır. Bununla yanaşı, neft sənayesinə kapital qoyuluşları genişlənmiş, ölkənin qlobal iqtisadi sistemə inteqrasiyası sürətlənmiş və texnoloji inkişaf səviyyəsi yüksəlmişdir. Lakin neft gəlirlərinin sürətli artımı iqtisadi inkişafı təmin etsə də, zamanla ölkənin neft sektorundan asılılığını daha da artırmış və iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafında müəyyən balanssızlıqlar yaratmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının neftdən asılılığı ölkənin sosial və iqtisadi inkişafına həm imkanlar, həm də ciddi risklər yaradır. Neftdən əldə olunan böyük gəlirlər qısa müddətdə dövlət büdcəsini gücləndirsə də, uzunmüddətli perspektivdə iqtisadiyyatın

digər sahələrinin inkişafını zəiflədə bilər. Bu vəziyyət iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini çətinləşdirir və ölkəni əsasən bir gəlir mənbəyindən asılı vəziyyətə salır.

Təbii resurslardan böyük gəlir əldə edən ölkələrdə milli valyutanın möhkəmlənməsi digər ixrac sahələrinin rəqabət qabiliyyətini azaldır (“Holland xəstəliyi”). Eyni zamanda, “resurs lənəti”nə görə bu cür ölkələrdə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi zəifləyir, idarəetmə və korrupsiya problemləri artır, əmək bazarında isə neft sektoruna yönəlmə digər sahələrin inkişafını ləngidir.

Eyni zamanda, neft hasilatı və emalı ətraf mühitə də mənfi təsir göstərir. Torpaq və su ehtiyatlarının çirklənməsi, ekoloji balansın pozulması həm insan sağlamlığına, həm də kənd təsərrüfatının inkişafına zərər vurur. Nəticə olaraq, Azərbaycanın neftdən asılılığı iqtisadi, sosial və ekoloji baxımdan bir sıra problemlər yaradır. Bu asılılığın azaldılması üçün iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunun gücləndirilməsi, innovasiyaların inkişafı və uzunmüddətli struktur islahatları mühüm əhəmiyyət daşıyır. Məhz bu səbəblərdən Azərbaycanda iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və qeyri-neft sektorunun inkişafı dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Qeyri-neft sektorunun inkişaf istiqamətləri və potensial sahələr

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan iqtisadiyyatı keçid dövrünün çətinlikləri, əvvəlki təsərrüfat əlaqələrinin pozulması, aqrar böhran, qaçqın problemi və ərəzilərin işğalı kimi amillərin təsiri ilə ciddi tənəzzülə uğramışdır. 1990–1994-cü illərdə ÜDM-in 55%, sənayenin 52% və kənd təsərrüfatının 44% azalması iqtisadi geriləmənin miqyasını aydın şəkildə göstərir və ölkənin bir çox regionlarında istehsalın kəskin zəifləməsi ilə müşayiət olunmuşdur.

Son illərdə isə qeyri-neft sektorunda mühüm inkişaf müşahidə edilsə də, davamlı və balanslı iqtisadi artımın təmin edilməsi üçün qeyri-mərkəzi regionların iqtisadi proseslərdə rolunun artırılması hələ də prioritet məsələlərdən biri olaraq qalır. 2012-ci ildən bəri qeyri-neft sənayesinin ümumi sektor payı əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməyib (Cədvəl 1).

Arzu olunan nəticələrə çatmaq xeyli dərəcədə yerli işlərin fəaliyyət motivasiyasından asılıdır; bunun üçün maliyyə dəstəyi, əlverişli iqtisadi vəziyyət və təhlükəsizliyin təmin edilməsi, bürokratik maneələrin aradan qaldırılması və qeyri-mərkəzi bölgələrdə (kənd əhalisinin çoxluq təşkil etdiyi yerlərdə) xarici investisiyanın artırılması vacibdir.

Cədvəl 1. Azərbaycanca neft və qeyri-neft sənayesinin ümumi sektorda payı

İl	Qeyri-neft (%)	Neft (%)
2012	49.1	50.9
2013	56.1	44.1
2015	66.9	33.1
2015(ümumi)	64	36
2018	58.5	41.5
2019	59.7	40.3
2021	62.2	37.8
2024	68	32
2025	69.4	30.6

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən hazırlanmışdır.

2015–2025-ci illərin müqayisəli təhlili göstərir ki, Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun payı davamlı şəkildə artmış, neft sektorunun payı isə azalmışdır. 2015-ci ildə qeyri-neft sektorunun payı 66,9%, neft sektorunun payı isə 33,1% olmuşdur. 2025-ci ildə isə qeyri-neft sektorunun payı 69,4%-ə yüksəlmiş, neft sektorunun payı 30,6%-ə enmişdir. Bu dəyişikliklərin əsas iqtisadi səbəbi ölkədə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyasətinin gücləndirilməsi olmuşdur. Dövlət neftdən asılılığı azaltmaq üçün kənd təsərrüfatı, sənaye, turizm, informasiya texnologiyaları, logistika və xidmət sahələrinə böyük investisiyalar yönəltmişdir. 2015-ci ildə dünya bazarında neftin qiymətinin kəskin aşağı düşməsi Azərbaycanın neft gəlirlərinin azalmasına səbəb olmuşdur. Nəticədə manatın devalvasiyası baş vermiş, iqtisadiyyatda qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi əsas prioritetə çevrilmişdir. Bu dövrdə dövlət tərəfindən sahibkarlığa güzəştli kreditlər verilmiş, sənaye parkları və aqroparklar yaradılmışdır. Bunun nəticəsində qeyri-neft məhsullarının istehsalı və ixracı artmağa başlamışdır.

2018-ci ildə qeyri-neft sektorunun payı 58,5%-ə düşmüş, neft sektorunun payı isə 41,5%-ə yüksəlmişdir. Bunun əsas səbəbi dünya bazarında neft qiymətlərinin yenidən artması olmuşdur. Neft ixracından gələn gəlirlərin çoxalması neft sektorunun iqtisadiyyatda payını artırmışdır. Lakin bu artım uzunmüddətli olmamışdır, çünki dövlət qeyri-neft sahələrinin inkişafını davam etdirmişdir.

2019-cu ildən sonra qeyri-neft sektorunda yenidən artım müşahidə olunmuşdur. 2019-cu ildə qeyri-neft sektorunun payı 59,7%, 2021-ci ildə isə 62,2% olmuşdur. Bu artımın əsas səbəbləri sənaye istehsalının genişlənməsi, kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın artması, tranzit və logistika imkanlarının inkişafı, həmçinin xidmət sektorunun böyüməsi olmuşdur. 2021-ci ildə pandemiya sonrakı iqtisadi bərpa da qeyri-neft sektorunun inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Eyni zamanda OPEC+

çərçivəsində neft hasilatının məhdudlaşdırılması neft sektorunun payının azalmasına səbəb olmuşdur. 2024 və 2025-ci illərdə qeyri-neft sektorunun payının 68%-dən 69,4%-ə qədər yüksəlməsi iqtisadiyyatın artıq daha çox qeyri-neft sahələrinə əsaslandığını göstərir. Bu dövrdə Qarabağ bölgəsində aparılan bərpa-quruculuq işləri, yeni nəqliyyat dəhlizləri, yaşıl enerji layihələri və rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı qeyri-neft sektorunun artım tempini sürətləndirmişdir. Beləliklə, əsas iqtisadi səbəblər dünya neft qiymətlərinin dəyişməsi, dövlətin diversifikasiya siyasəti, qeyri-neft sahələrinə investisiyaların artırılması və neftdən asılılığın azaldılması olmuşdur. Qeyri-neft sektorunun artımı yalnız daxili iqtisadi sabitlik baxımından deyil, həm də ixrac imkanlarının genişləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun, xüsusilə sənayenin inkişafı üçün rəqabət-qabiliyyətli və ixrac yönümlü məhsul istehsalının artırılması vacibdir. Bunun üçün perspektivli sahələr müəyyənləşdirilməli, beynəlxalq təcrübədən istifadə olunmalı və effektiv xarici ticarət mexanizmləri yaradılmalıdır. Ümumilikdə, iqtisadiyyatın davamlı inkişafı ixrac potensialının genişləndirilməsi və xarici ticarətin səmərəli idarə olunmasından asılıdır; bu da ölkəyə yeni texnologiyaların və müasir idarəetmə üsullarının daxil olmasını təmin edir. Həmçinin, bu, ölkənin iqtisadi və biznes subyektlərinə beynəlxalq bazarlara çıxış imkanı verir və ölkələr arasında məhsul və texnologiyaların mübadiləsini sürətləndirir [10].

Əlavə olaraq, ixraca yönəlmiş məhsul çeşidinin genişləndirilməsi ölkənin xaricdəki nüfuzunu artırır, onun dünya mal bazarlarındakı mövqeyini möhkəmləndirir, ölkəyə gətirilən valyuta resurslarının miqdarını artırır, iqtisadi müxtəlifliyi təşviq edir və buna əlverişli mühit yaradır. Cari vəziyyəti nəzərə alaraq, müşahidə etmək olar ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoru son zamanlar müəyyən irəliləyişlər əldə edib. 2024-cü ildə Azərbaycanın qeyri-neft-qaz sektoru artım nümayiş etdirib. Büdcə daxilolmaları proqnozu aşaraq 19,2 mlrd. manat təşkil edib. 2025-ci ildə qeyri-neft sektorunda sənaye ÜDM-in 33%-ni, kənd, meşə və balıqçılıq sahəsi 5,9%-ni, tikinti 6,5%-ni, nəqliyyat və rabitə 7,1%-ni, digər sahələr 21,7%-ni təşkil edir (Cədvəl 2) [5].

Cədvəl 2. Qeyri-neft sektorunun sahələri üzrə ümumi daxili məhsul (%)

<i>İl</i>	Qeyri-neft sənayesi	Kənd, meşə və balıqçılıq	Tikinti	Nəqliyyat və rabitə	Digər sahələr
2015	32.9	6.2	12	8	32
2016	37.1	5.6	10.5	8.5	30.2
2017	40.1	5.6	9.6	8.3	29.3
2018	44.5	5.2	7.7	7.8	27.1

2019	41.4	5.7	7.4	7.7	28.8
2020	34.1	6.7	7.9	9.2	32.7
2021	42.9	5.7	5.9	8.7	28.7
2022	51.3	4.6	4.8	7.5	24.4
2023	39.6	5.5	6.3	8.1	31.3
2024	35.9	5.7	6.7	8.9	33
2025	33	5.9	6.5	7.1	21.7

*Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən hazırlanıb
(<https://www.stat.gov.az/source/agriculture/az/1.8.xls>,
<https://www.stat.gov.az/news/index.php?lang=az&id=6579>).*

2015–2025-ci illər üzrə cədvəlin təhlili göstərir ki, qeyri-neft iqtisadiyyatında ən çox inkişaf edən sahə qeyri-neft sənayesi olmuşdur. Bu sahənin payı 2015-ci ildə 32,9% olduğu halda, 2022-ci ildə 51,3%-ə yüksəlmişdir. Artımın əsas iqtisadi səbəbləri sənaye parklarının yaradılması, dövlət investisiyalarının artırılması, yerli istehsalın və qeyri-neft ixracının genişlənməsi olmuşdur. Sonrakı illərdə müəyyən azalma müşahidə edilsə də, qeyri-neft sənayesi əsas sahə olaraq qalmışdır.

Kənd təsərrüfatı sahəsində göstəricilər əsasən sabit qalmışdır. Bunun səbəbi bu sahənin daha çox daxili tələbatı ödəməsi və iqtisadiyyatda sənaye ilə xidmət sektorlarının daha sürətli inkişaf etməsidir. 2020-ci ildə pandemiya dövründə ərzaq təhlükəsizliyinə diqqətin artması kənd təsərrüfatının payını yüksəltmişdir. Tikinti sektorunun payı 2015-ci ildə 12%-dən sonrakı illərdə 5–7% aralığına düşmüşdür. Bunun əsas səbəbi 2015-ci il devalvasiyasından sonra investisiyaların azalması olmuşdur. Lakin Qarabağda aparılan quruculuq işləri son illərdə tikinti sahəsində müəyyən artım yaratmışdır. Nəqliyyat və rabitə sahəsində pay əsasən sabit qalmışdır. Burada əsas iqtisadi səbəb tranzit layihələrinin, logistikanın və rəqəmsal xidmətlərin inkişafı olmuşdur. Xüsusilə pandemiya dövründə onlayn xidmətlərin artması bu sahənin inkişafına təsir etmişdir.

Ümumilikdə, əsas iqtisadi səbəblər dövlətin iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyasəti, qeyri-neft sektoruna investisiyaların artırılması, dünya neft qiymətlərinin dəyişməsi, pandemiya təsirləri və Qarabağda aparılan bərpa-quruculuq işləri olmuşdur. Respublikanın qeyri-neft sənayesi 2020-ci ildə 3 822,9 milyon manat dəyərində məhsul istehsal edib ki, bu da əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 12% artım deməkdir. 2025-ci ildə istehsal olunan sənaye məhsulunun əsas hissəsi — 59,6 faizi mədənçıxarma sənayesinin payına düşmüşdür. Emal sənayesi ümumi istehsalın 33,9 faizini təşkil etmiş, elektrik enerjisi, qaz və buxarın istehsalı, paylanması və təchizatı sahəsinin payı 5,5 faiz olmuşdur. Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı sektoru isə sənaye məhsulunun 1,0 faizini formalaşdırmışdır. 2024-cü ildə ölkədə

126,0 milyard manatlıq, 2025-ci ildə ölkədə 129,1 milyard manatlıq və ya əvvəlki illə müqayisədə 1,4 faiz çox ümumi daxili məhsul istehsal olunmuşdur.

Cədvəl 3. Tikintidə neft-qaz və qeyri neft-qaz sektorları üzrə əsas kapitala yönəldilmiş daxili və xarici investisiyalar

İl	Əsas kapitala investisiyalar, min manat	O cümlədən			
		Neft-qaz sektoru		Qeyri neft-qaz sektoru	
		Min manat	əvvəlki ilə nisbətən (müqayisəli qiymətlərlə), faizlə	Min manat	əvvəlki ilə nisbətən (müqayisəli qiymətlərlə), faizlə
2020					
Cəmi	17.226.110,7	5.987.590,7	102,2	11.238.520,0	88,4
daxili	12.070.798,9	2.302.992,6	95,6	9.767.806,3	93,2
xarici	5.155.311,8	3.684.598,1	106,8	1.470.713,7	65,9
2021					
Cəmi	16.815.459,0	5.813.463,9	95,0	11.001.995,1	95,8
daxili	12.561.850,5	2.728.447,6	115,9	9.833.402,9	98,5
xarici	4.253.608,5	3.085.016,3	81,9	1.168.592,2	77,7
2022					
Cəmi	17.878.165,1	5.464.883,7	91,4	12.413.281,4	109,6
daxili	14.255.846,5	2.631.326,0	93,7	11.624.520,5	114,9
xarici	3.622.318,6	2.833.557,7	89,3	788.760,9	65,6
2023					
Cəmi	21.310.705,5	6.306.842,4	111,5	15.003.863,1	116,8
daxili	17.409.733,9	3.030.908,6	111,3	14.378.825,3	119,5
xarici	3.900.971,6	3.275.933,8	111,7	625.037,8	76,6
2024					
Cəmi	22.106.334,2	5.852.061,5	91,6	16.254.272,7	106,9
daxili	18.774.696,4	3.018.138,0	98,3	15.756.558,4	8,2
xarici	3.331.637,8	2.833.923,5	85,4	497.714,3	78,6

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi
(<https://www.stat.gov.az/source/construction/az/8.1.xls>).

2020–2024-cü illərin müqayisəli təhlili göstərir ki, Azərbaycanda əsas kapitala investisiyalar tədricən artmış və əsas üstünlük qeyri-neft-qaz sektoruna verilmişdir. 2020-ci ildə ümumi investisiya 17,2 milyard manat olduğu halda, 2024-cü ildə bu göstərici 22,1 milyard manata yüksəlmişdir. Eyni dövrdə qeyri-neft sektoruna investisiyalar 11,2 milyard manatdan 16,2 milyard manata qədər artmışdır. Bu artım dövlətin iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyasəti, sənaye və infrastruktur layihə-

lərinin genişləndirilməsi ilə bağlı olmuşdur. 2020-ci ildə pandemiyanın təsiri nəticəsində qeyri-neft sektorunda investisiyalar 88,4%-ə düşmüş, xüsusilə xarici investisiyalarda azalma müşahidə edilmişdir. 2021-ci ildə isə ümumi investisiyalar bir qədər azalsa da, daxili investisiyaların artması dövlətin postpandemiya iqtisadi dəstək tədbirləri ilə əlaqədar olmuşdur.

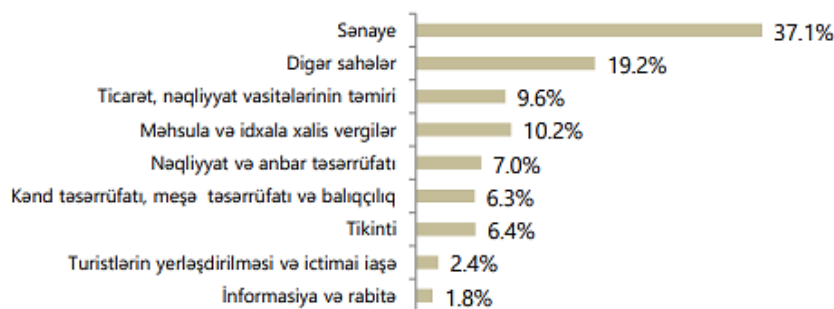
2022-2023-cü illərdə investisiyalarda daha sürətli artım müşahidə edilmişdir. 2023-cü ildə ümumi investisiya 21,3 milyard manata, qeyri-neft sektoruna investisiyalar isə 15 milyard manata çatmışdır. Bu artımın əsas səbəbləri Qarabağda aparılan bərpa-quruculuq işləri, nəqliyyat-logistika layihələri, sənaye parklarının inkişafı və qeyri-neft ixracının genişlənməsi olmuşdur.

Müqayisəli olaraq neft-qaz sektorunda investisiyalar daha zəif artmış, bəzi illərdə isə azalma müşahidə edilmişdir. Məsələn, 2024-cü ildə neft-qaz sektorunda artım tempi 91,6%-ə düşmüşdür. Bu isə dövlətin neftdən asılılığı azaltmaq və qeyri-neft sektorunu prioritet istiqamət kimi inkişaf etdirmək siyasətini göstərir. Cari qiymətlərlə kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi dəyəri, qeyri-neft sektorlarının əsas sahələrindən biri olan, 8,428.9 milyon manat təşkil edib ki, bunun 4,028.4 milyonu bitkiçilikdən, 4 400,5 milyonu isə heyvandarlıqdan əldə olunub [5].

Respublikanın tikinti sənayesi son zamanlar sürətli şəkildə inkişaf edir. Bütün maliyyə mənbələri 2024-cü ildə ölkənin sosial və iqtisadi sektorlarının inkişafı üçün sabit kapitalla 22 106,3 milyon manat kömək edib ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 796 min azalma deməkdir. Neft-qaz sektoruna yönəldilmiş investisiyaların həcmi 19,9%, qeyri-neft-qaz sektoruna yönəldilən məbləğ isə 9,9% azalmışdır (Cədvəl 3) [5]. 2025-ci ilin yanvar ayında ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafı məqsədilə bütün maliyyə mənbələri hesabına əsas kapitalla 787,0 milyon manat investisiya yatırılmışdır ki, bu da 2024-cü ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 50,0 faiz azalma deməkdir. Həmin dövrdə neft-qaz sektoruna yönəldilən investisiyalar 40,5 faiz, qeyri-neft-qaz sektoruna yönəldilən investisiyalar isə 54,8 faiz azalmışdır.

2025-ci il ərzində ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə məhsul istehsalı qeyri-neft emal sənayesinin əksər bölmələrində, o cümlədən toxuculuq sənayesində, geyim istehsalında, dəri və dəridən məmulatların, ayaqqabıların istehsalında, mebeldən başqa ağacın emalı və ağacdən məmulatların istehsalında, kağız və karton istehsalında, kimya sənayesində, əczaçılıq məhsullarının istehsalında, rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalında, metallurgiya sənayesində, kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalında, avtomobil, qoşqu və yarımqoşquların istehsalında, sair nəqliyyat vasitələrinin istehsalı və s. sahələrdə artmışdır.

Şəkil 2. Emal sənayesində ÜDM-in strukturu

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi

(<https://economy.gov.az/storage/files/files/8493/rsy7kEY1RajjAFjl5cAdssy7vcw0C7xMP36JGiiW.pdf>).

Bildirmək lazımdır ki, koronavirus (COVID-19) epidemiyasının nəticəsi olaraq 2020-ci ildə yük və sərnişin daşımaları müvafiq olaraq 19,8% və 42,7% azalıb. 2020-ci ildə 1 177,6 milyon sərnişinə xidmət göstərilib. 2024-cü ildə 2088,1 milyon sərnişinə xidmət göstərilmişdir. 2025-ci ilin yanvarında 157,2 milyon sərnişinə xidmət göstərilib. Sərnişinlərin 87,9 faizi avtomobil nəqliyyatı, 11,4 faizi metro, digər hissəsi isə başqa nəqliyyat vasitələri ilə daşınmışdır.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin məlumatına görə, 2024-cü il yanvar-sentyabr ayları ərzində turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə sahəsində yaradılmış əlavə dəyər 821,1 milyon manat olmuş və qeyri-neft ÜDM-də bu sahənin xüsusi çəkisi 2.4 faiz təşkil etmişdir. (Şəkil 2). 2025-ci ildə isə ictimai iaşə sahəsinin dövrüyyəsi 187.9 milyon manat olmuşdur.

Dövlət Sərhəd Xidmətinin məlumatına əsasən, 2020-ci ildə Azərbaycana dünyanın 155 ölkəsindən 795,7 min və ya 2019-cu illə müqayisədə 4,0 dəfə az əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs gəlmişdir. 2025-ci ildə isə 183 ölkədən 1948,2 min və ya əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 1,8 faiz az əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs gəlmişdir. COVID-19 pandemiyası nəticəsində turizm və nəqliyyat sektorlarında ciddi azalma müşahidə edilmiş, lakin sonrakı illərdə bu sahələrdə bərpa prosesi başlamışdır.

Bütün dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, insan kapitalının miqdarı və keyfiyyəti artıq milli iqtisadiyyatların dayanıqlı inkişaf modelinə keçməsinə təmin etmək üçün çox vacibdir. Digər diqqət mərkəzi maliyyə-bank və İKT sektoru üzrə inkişafdır. Ticarət və logistikanın inkişafı da Strateji Yol Xəritəsində əsas məqsədlərdən biridir [11].

Tədqiqat bizə göstərir ki, Azərbaycan bir çox rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı və aqrar sektor məhsullarının istehsal potensialından kifayət qədər istifadə etməyib.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda Azərbaycanda becərilməsi, saxlanması və ixracı üçün əlverişli şəraitə malik olan bir sıra kənd təsərrüfatı və aqrar sektor məhsulları, məsələn, təzə tərəvəzlər, təzə meyvələr, kartof, çay, yağlar və piylər, şərab, bitki yağları və s. ixtisaslı şəkildə ixrac həcmi artırmaq üçün çox az imkanlara malikdir. Hələ də bu sahədə ixrac potensialını daha obyektiv qiymətləndirmək və ən yaxşı ixrac yollarını tapmaq məsələləri qalmaqdadır.

İnstitusional islahatlar və gələcək planlar

Qeyri-neft sektorunun inkişafı Azərbaycanın iqtisadi gücünün artırılmasında əsas rol oynayır. Son illərdə həyata keçirilən dövlət proqramları nəticəsində bu sahədə sabit artım təmin olunmuş, sahibkarlıq mühiti yaxşılaşmış, investisiyalar artmış və yeni müəssisələrdə iş yerləri yaradılmışdır. Ölkə rəhbərliyi iqtisadiyyatın neftdən asılılığını azaltmağı prioritet kimi müəyyənləşdirərək qeyri-neft sektoruna yönəlmiş layihələrin sayını davamlı artırır.

Müasir dövrdə iqtisadi inkişafda qabaqcıl texnologiyalar, xüsusilə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları mühüm rol oynayır. Bu sahədə global inkişaf meyilləri Azərbaycanın da sosial-iqtisadi həyatına təsir göstərmiş və ölkə İKT sahəsində sürətlə inkişaf edən dövlətlər sırasında yer almışdır. Eyni zamanda, regionların sosial-iqtisadi inkişafına yönəlmiş proqramlar və iqtisadi islahatlar nəticəsində bölgələrdə sahibkarlıq genişlənmiş, məşğulluq səviyyəsi yüksəlmişdir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən kompleks islahatlar, strateji proqramlar və beynəlxalq layihələr ölkənin iqtisadi inkişafını sürətləndirmiş və ölkənin beynəlxalq mövqeyinin möhkəmlənməsinə şərait yaratmışdır.

Qeyri-neft sektorunun inkişafı “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” Dövlət Proqramında prioritet istiqamət kimi müəyyənləşdirilmiş və bu çərçivədə resurslardan səmərəli istifadə, alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin genişləndirilməsi, institusional və elmi-texniki potensialın gücləndirilməsi əsas hədəflər kimi irəli sürülmüşdür. Eyni zamanda, ixtisaslı kadr hazırlığının inkişafı, dövlət və özəl sektor əməkdaşlığının dərinləşdirilməsi və enerji siyasətində çevik tənzimləmə mexanizmlərinin tətbiqi nəzərdə tutulur. Bununla yanaşı, istehsal və infrastrukturun modernləşdirilməsi, eləcə də müasir idarəetmə metodlarının tətbiqi iqtisadi səmərəliliyin artırılmasına xidmət edir [11].

Bunun davamı olaraq, “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” sənədində də iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft ixracının artırılması, rəqabətqabiliyyətli insan kapitalının formalaşdırılması və dayanıqlı iqtisadi artım əsas məqsədlər kimi müəyyən edilmişdir. Sənəddə xüsusilə innovasiya

əsaslı iqtisadiyyatın qurulması, regionların balanslı inkişafı, özəl sektorun gücləndirilməsi və beynəlxalq bazarlara integrasiyanın genişləndirilməsi prioritet istiqamətlər kimi göstərilmişdir. Bu strategiya Azərbaycanın post-neft dövrünə hazırlığında mühüm rol oynayır[3].

2008–2011-ci illəri əhatə edən Dövlət İnvestisiya Proqramı “Neft və qaz gəlirlərinin idarə olunması üzrə Uzunmüddətli Strategiya”ya uyğun şəkildə icra olunmuş, maliyyə resursları əsasən insan kapitalının inkişafına, qeyri-neft sektorunun möhkəmləndirilməsinə, infrastrukturun yenilənməsinə və innovativ texnologiyaların tətbiqinə yönəldilmişdir. Nəticə etibarilə, ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlılığının artırılmasında qeyri-neft sektorunun ixrac imkanlarının mühüm rol oynadığı nəzərə alınaraq, bu sahənin kompleks şəkildə inkişaf etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu məqsədlə “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlər” sənədində ölkə iqtisadiyyatının beynəlxalq integrasiyası çərçivəsində qeyri-neft məhsullarının dünya bazarlarına çıxışını təmin edən iri beynəlxalq layihələrin hazırlanması, beynəlxalq şirkətlərin formalaşdırılması, ixrac potensialına malik məhsulların global bazarlarda mövqeyinin gücləndirilməsi, həmçinin müxtəlif ölkələrlə əməkdaşlığın genişləndirilməsi və bu əlaqələrdən ixrac imkanlarının artırılması istiqamətində daha fəal istifadə olunmasının zəruriliyi vurğulanır [3].

Həyata keçirilən bu islahatlar Azərbaycanın post-neft dövrünə keçid strategiyasının formalaşmasına və iqtisadiyyatın yeni inkişaf modelinə uyğunlaşdırılmasına zəmin yaratmışdır.

Post-neft dövrünə keçid və dayanıqlı inkişaf strategiyaları

“Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlər” adlı Dövlət Proqramında qeyd olunub ki, “İqtisadi artımın davamlı olması, milli iqtisadiyyatın dərin şaxələnməsi, mallar və xidmətlər üzrə ixrac potensialının tam reallaşdırılması üçün yeni ‘hərəkətverici qüvvələr’ tapılmalıdır”. Neft sektoru sosial-iqtisadi inkişafın dayaqlarından biri olsa da, qeyri-neft iqtisadiyyatı inkişafın mərkəzinə çevrilməlidir.” [3]. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün iqtisadiyyatın strukturunda köklü dəyişikliklərin aparılması və qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətinin artırılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən sənayeləşmə siyasəti, investisiya təşviqləri və regional inkişaf proqramları bu istiqamətdə mühüm rol oynayır. Xüsusilə emal sənayesinin inkişafı postneft dövründə iqtisadi dayanıqlılığın təmin olunmasının əsas vasitələrindən biri hesab edilir.

Postneft dövrünə keçid emal sənayesinin inkişafı ilə sıx bağlı olub, bu proses neft amilinin tam aradan qaldırılması deyil, əksinə, mövcud resurslardan daha səmərəli

istifadə əsasında iqtisadi transformasiyanı nəzərdə tutur. 2015-ci ildən etibarən bu istiqamətdə atılan addımlar çərçivəsində qeyri-neft sektorunun əsas dayağı kimi sənaye inkişaf etdirilmiş, regionlarda yaradılan sənaye zonaları və məhəllələri vasitəsilə yeni müəssisələr formalaşdırılmış, iqtisadi artıma töhfə verməyə başlamışdır.

Hazırda Azərbaycanın sənaye zonalarına Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Balaxanı, Qaradağ, Mingəçevir, Pirallahı sənaye parkları, həmçinin Neftçala, Masallı, Hacıqabul və Sabirabad daxildir. Belə sənaye zonaları tezliklə ölkənin digər yerlərində də yaradılacaq. İndi İqtisadiyyat Nazirliyi bu sahədə konkret araşdırmalar aparır. Ümumiyyətlə, nazirliyin ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün nəzərdə tutulan dövlət təşəbbüslərinin yaradılması və həyata keçirilməsində iştirakına böyük diqqət yetirilməlidir [1].

Neft və neft-qaz məhsullarının ixracı ümumi ixracın 90-92%-ni təşkil edir. Yaxın gələcəkdə xam neft ixracının 60%-ə qədər, neft-qaz məhsullarının ixracının isə 75-80%-ə qədər azaldılması proqnozlaşdırılır.

Postneft dövründə Azərbaycanın iqtisadi inkişafı daha çox aşağıdakı istiqamətlərdə gedəcək:

1. Qeyri-neft sənayesi (neft-kimya, polad, alüminium, yeyinti, hərbi və s.)
2. Kənd təsərrüfatı (pambıqçılıq, tütünçülük, kartof, meyvə-tərəvəzçilik, üzümçülük və s.)
3. Xidmətlər (turizm, nəqliyyat, logistika, İKT, kosmik xidmətlər və s.)
4. Tikinti.

Digər tərəfdən, Azərbaycanın iqtisadiyyatında yüksək texnologiyalı məhsul və xidmətlərin ixracının və idxalının məhdud olması narahatlıq doğurur. Bu, ölkədə texnoloji və innovasiya proseslərini məhdudlaşdırır və iqtisadiyyatın digər sektorlarının qlobal tendensiyalarla uyğun şəkildə inkişaf etməsinin qarşısını alır. Buna görə də, xarici ticarət prioritetləri ilə bağlı dövlət siyasəti Azərbaycan milli iqtisadi standartlarının beynəlxalq tələblərə uyğunluğunu artırmaq üçün yenidən nəzərdən keçirilməlidir. Gələcək araşdırmalar postneft dövründə iqtisadiyyatın struktur islahatları və milli antiinflasiya siyasətlərinin adaptasiyasının ölkələrarası təhlilini aparmaq olacaq. Həmçinin, neft sənayesinin funksionallığı ilə innovasiya yönümlü iqtisadiyyata keçid imkanları arasındakı ötürmə əlaqələrinin müəyyən edilməsi vacibdir [1].

Nəticə

Aparılmış tədqiqat göstərir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatında neft sektoru uzun illər əsas inkişaf mənbəyi olsa da, dünya enerji bazarındakı qeyri-sabitlik və neft qiymətlərinin dəyişkənliyi iqtisadiyyatın neftdən yüksək asılılığının risklərini daha aydın şəkildə

ortaya çıxarmışdır. Təhlillər nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, 2015–2025-ci illərdə qeyri-neft sektorunun ÜDM-də payı 66,9%-dən 69,4%-ə qədər yüksəlmiş, neft sektorunun payı isə 33,1%-dən 30,6%-ə enmişdir. Bu göstəricilər ölkədə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyasətinin müəyyən nəticələr verdiyini sübut edir.

Tədqiqatın əsas elmi nəticələrindən biri ondan ibarətdir ki, qeyri-neft sektorunun inkişafı birbaşa dövlət investisiyaları, sənaye parklarının yaradılması, regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramları və ixracyönümlü istehsalın genişləndirilməsi ilə bağlı olmuşdur. Xüsusilə 2020–2024-cü illərdə qeyri-neft sektoruna yönələn investisiyaların 11,2 milyard manatdan 16,2 milyard manata yüksəlməsi bu sahənin prioritet istiqamətə çevrildiyini göstərmişdir.

Araşdırma nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, qeyri-neft sənayesi post-neft dövründə iqtisadi artımın əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilə bilər. 2022-ci ildə qeyri-neft sənayesinin ÜDM-də payının 51,3%-ə çatması sənaye parklarının, logistika layihələrinin və dövlət dəstəyinin effektivliyini təsdiq edir. Eyni zamanda kənd təsərrüfatı, turizm, nəqliyyat-logistika və İKT sektorlarının inkişafı iqtisadi sabitliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Tədqiqat çərçivəsində müəllif tərəfindən belə bir yanaşma əsaslandırılmışdır ki, postneft dövrünə keçid yalnız neft gəlirlərinin azalması deyil, iqtisadiyyatın innovasiya və yüksək texnologiyalar əsasında yenidən qurulması prosesi kimi qiymətləndirilməlidir. Bu baxımdan insan kapitalının inkişafı, rəqəmsal iqtisadiyyatın genişləndirilməsi və yaşıl enerji layihələrinin artırılması əsas prioritet istiqamətlər hesab olunmalıdır.

Praktik tövsiyə kimi qeyri-neft ixracının artırılması məqsədilə kənd təsərrüfatı və emal sənayesində ixracyönümlü müəssisələrin sayının artırılması, regionlarda yeni sənaye zonalarının yaradılması, xarici investisiyalar üçün vergi və gömrük güzəştlərinin genişləndirilməsi, həmçinin yüksək texnologiyalar üzrə ixtisaslı kadrlar hazırlığının gücləndirilməsi təklif olunur. Bununla yanaşı, dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının genişləndirilməsi və rəqəmsal idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətini daha da artıracaqdır.

Beləliklə, aparılmış tədqiqat göstərir ki, Azərbaycanın uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlığının təmin olunması üçün əsas istiqamət qeyri-neft sektorunun sistemli inkişafı, innovasiya əsaslı iqtisadi modelin formalaşdırılması və postneft dövrünə uyğun davamlı inkişaf strategiyalarının həyata keçirilməsidir.

Ədəbiyyat

1. Aliyeva, A. (2022, 30 İyun). *Post-oil period in Azerbaijan: Economic transformations, anti-inflation policy and innovations management*. <https://doi.org/10.21272/mmi.2022.2-24>
2. Aslanlı, O. (2016). *Milli iqtisadiyyatın inkişafında neft amili və ondan səmərəli istifadənin dövlət mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri*. Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti.
3. Azərbaycan Respublikası. (2021, 2 fevral). *Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər*. Bakı.
4. Azərbaycan Respublikası. *Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramları*.
5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. <https://www.stat.gov.az>
6. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi. <https://economy.gov.az/storage/files/files/8493/rsy7kEY1RajjAFjl5cAdssy7vcw0C7xMP36JGiiW.pdf>
7. Babayev, B. N. O. (2021). *Main directions of the non-oil export sector in Azerbaijan*.
8. Cahangirov, X. (2023, noyabr). *Heydər Əliyevin iqtisadi siyasəti və onun qeyri-neft sektorunun inkişafına təsirləri* (s. 29–43).
9. Hekalov, V. (2015). *Azərbaycanın neft sənayesi və onun inkişaf mərhələləri* (s. 28–29).
10. *İqtisadiyyatın və ixracın diversifikasiyasının qiymətləndirilməsi*. <http://www.freeeconomy.az>
11. Şəkəreliyeva, Z. (2022). *Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafı və onun qiymətləndirilməsi. İqtisadi islahatlar elmi-analitik jurnal*, 3(4), 43–48.